

«ПОЛІЕТНІЧНІСТЬ» НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ І РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕПИСІВ 1989 ТА 2001 РОКІВ

Володимир СКЛЯР

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії науки і техніки
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Анотація. На основі аналізу матеріалів переписів населення 1989 та 2001 років аргументовано спростовано міф про «поліетнічність» населення України.

Ключові слова: Україна, українці, переписи населення, етнічний склад, міф про «поліетнічність», етнічні меншини, представники малочисельних етносів, мігранти.

«ПОЛИЭТНИЧНОСТЬ» НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ И РЕЗУЛЬТАТЫ ПЕРЕПИСЕЙ НАСЕЛЕНИЯ 1989 И 2001 ГОДОВ

Владимир СКЛЯР

*доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории науки и техники
Национального технического университета «Харьковский политехнический институт»*

Аннотация. На основе анализа материалов переписей населения 1989 и 2001 годов аргументированно опровергается миф о «полиэтничности» населения Украины.

Ключевые слова: Украина, украинцы, переписи населения, этнический состав, миф о «полиэтничности», этнические меньшинства, представители малочисленных этносов, мигранты.

«POLYETHNICITY» OF UKRAINE'S POPULATION AND THE RESULTS OF THE 1989 AND 2001 CENSUSES

Volodymyr SKLIAR

*Doctor of Historical Sciences, professor, Head of Chair of History of Engineering Science
of the National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»*

Annotation. On the basis of analysis of statistical materials of the 1989 and 2001 censuses a myth about «polyethnicity» of the population of Ukraine is refuted with reason.

Key words: Ukraine, Ukrainian people, population censuses, ethnic composition, myth about «polyethnicity», ethnic minorities, representatives of scanty ethnic groups, migrants.

Сучасна Україна є не лише посттоталітарною, але й постколоніальною країною. Одним із найбільш значних наслідків бездержавного минулого є інерційний вплив етнокультурних і, зокрема, етномовних процесів попередньої доби. Суспільно-політичні та етнічні процеси в сучасній Україні, як і раніше, тісно взаємозв'язані та взаємообумовлені. Визначальними ознаками етномовних процесів радянських часів (доби бездержавності) стало статистичне зростання рівня частки росіян та російськомовного населення серед загальної чисельності населення України на тлі скорочення рівня частки українців та україномовного населення. Тобто спостерігалася тенденція мовної та етнічної деукраїнізації України. Особливо активно ці процеси відбувалися в урбаністичному середовищі східних та південних областей. Імперська політика заміни українців та україномовного населення на росіян та російськомовне населення на українських теренах, насамперед у Криму та Донбасі, здійснювалася з далекосяжною метою поглинання Росією України та недопущення відновлення її незалежності.

Здобуття Україною незалежності спричинило нові тенденції в динаміці складу її населення, істотно відмінні від тих, що розгорталися у радянський період. Так, за часів незалежності спостерігалася тенденція до зростання рівня частки українців та україномовного населення серед загальної чисельності населення України на тлі зниження рівня частки росіян та російськомовного населення.

Результати переписів населення є найбільш репрезентативними та достовірними статистичними матеріалами для проведення дослідження етнічних

процесів. Порівняльний аналіз статистичних матеріалів переписів 1989 та 2001 років [1, 2, 3] дає можливість встановити основні тенденції в змінах етнічного складу населення напередодні здобуття та в перше десятиліття незалежності України. Перепис 2001 року виявився першим і, на жаль, єдиним за часів відновлення державної незалежності України. Наступний перепис планувалося провести 2011 року, однак його проведення постійно відтермінується. Гібридна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України в 2014 році, істотно вплинула на етномовну структуру населення, особливо в Донбасі та в Криму.

Етнічні та етномовні процеси в сучасній Україні, на основі аналізу статистичних матеріалів переписів, знайшли відображення в науковому доробку етнологів, демографів, географів, мовознавців, соціологів та політологів: В. Борисенко [4, 5], М. Дністрянського [6], В. Євтуха [7], В.Крисаченка [8], Р. Лозинського [9], Л. Масенко [10, 11], В. Наулка [12, 13], Ю. Огульчанського [14], Л. Панасюка [15], Я. Радевича-Винницького [16], В. Романцова [17], О. Ткаченка [18]. Незважаючи на цей фундаментальний доробок українських науковців, етнічний склад населення, а особливо його мовна структура, із важливої наукової проблеми постійно перетворюється в засіб політичної боротьби. Особливої популярності ці проблеми набувають в умовах виборчих кампаній в Україні і застосовуються як передвиборчі технології.

До того ж нинішня кремлівська влада використовує як привід до втручання у внутрішні справи України «захист» росіян та російськомовного населення,

свідомо перебільшуючи їхню чисельність. Радянська міфологема про зростання «багатонаціональності» («поліетнічності») населення України була доповнена останнім часом міфом «про 130 етносів». На жаль, міфологізація етнічних процесів набуває розповсюдження не лише в публіцистиці, але й у науковій літературі. Оприлюднення лише числа (130 етносів) як аргументу в підтвердження «поліетнічності» населення України, без урахування **чисельності** кожного з них, а також країн **походження**, **терміну** перебування та особливостей **територіального розміщення** за окремими областями, містами обласного підпорядкування та районами, є фактично збереженням ілюзій чужинецької пропаганди і не має нічого спільного з реальними етнічними процесами.

Безпосереднє виникнення міфу «про 130 етносів» пов'язане з опублікуванням результатів Всеукраїнського перепису населення 2001 року, де був поданий перелік із 132-х найменувань [1, с. 23–26]. До цього в матеріалах перепису населення України 1989 року, опублікованих ЦСУ СРСР у 1991 році, представлено 17 найбільших за чисельністю етносів України, понад 30 тис. осіб кожен [2, с. 78]. До речі, у цьому виданні були відсутні дані про грузинів, чисельність яких тоді була меншою за 30 тис. осіб. У матеріалах перепису населення 1989 року, опублікованих 1991 року новоствореним Міністерством статистики України (нині Держкомстат України), налічувалося 51 найменування етносів, з чисельністю кожного понад 1000 осіб [3, с. 4–7]. Відсутність повного переліку етносів України в опублікованих результатах перепису 1989 року призвело до появи хибної думки, навіть серед частини науковців,

про те, що за часів незалежності на її теренах з'явилися представники етносів, яких не було раніше.

Насправді ж, як свідчать матеріали архіву Держкомстату України за переписом 1989 року, в Україні нараховувалося 128 етносів. Проведення перепису населення забезпечувало Центральне статистичне управління СРСР за єдиними стандартами. ЦСУ УРСР було не самостійним статистичним органом, а лише технічним підрозділом ЦСУ СРСР. Під час проведення перепису 1989 року найменування етносів були подані не за алфавітом, а за їхньою «ієрархією» в складі СРСР, поділяючись на сім груп. До першої групи входили 15 титульних етносів союзних республік, однак не за абеткою і навіть не за чисельністю. Наприклад, білоруси в СРСР за чисельністю поступалися узбекам та казахам, але посідали третє місце в переліку після росіян та українців.

У кожній із інших шести груп етноси розміщувалися за алфавітним порядком. До другої групи входили 29 етносів, які дали назви автономним республікам, включаючи також десять із Дагестану. Третя група складалася з шести етносів, які мали автономні області. Четверта група – вісім етносів, які дали назви національним округам. До п'ятої групи входили 19 автохтонних етносів півночі та сходу Росії. 16 етносів Європейської частини СРСР, Кавказу та Середньої Азії склали шосту групу. До останньої, сьомої, групи належали «іноземці», 35 етносів – вихідці з-поза меж СРСР. У цій групі опинилися «афганці» та «народи Індії та Пакистану», що було фактично визначенням не етнічного походження, а громадянства цих країн. Тому 17 найбільших за чисельністю етнічних

меншин України за переписом 1989 року опинилися в чотирьох різних групах. Шість – у першій групі (росіяни, білоруси, молдовани, вірмени, азербайджанці та грузини), татари – у другій, євреї – в третій, кримські татари, цигани та гагаузи – в шостій. Ще шість етнічних меншин потрапили в групу «іноземців»: болгар, угорці, румуни, поляки, греки та німці [3, с. 4–7].

У Всеукраїнському переписі населення 2001 року зберігався перелік етносів 1989 року, але, замість поділу на групи, вони розміщувалися за алфавітом після українців. До 128 найменувань додано ще чотири: шведи, турки-месхетинці і чомусь канадці та чилійці, тобто всього 132 етноси [1, с. 23–26]. Перших два заперечень не викликають, бо в Херсонській області ще з XVIII ст. існують 2 шведських села. За переписом 2001 року в Україні мешкали лише 188 шведів. Турки-месхетинці почали переселятися в Україну із Середньої Азії наприкінці 80-х років XX ст. фактично як біженці після міжетнічного конфлікту, але більшість із них записалися не турками-месхетинцями, а «турками». Тому якщо у 1989 році в Україні мешкало лише 336 турків, то в 2001 році їх уже нараховувалося 8 844 особи. Канадці, яких було лише 51 особа, як і «афганці» та «народи Індії та Пакистану», швидше за все, засвідчують громадянство, а не етнічне походження. Потреби у виокремленні чилійців, яких було лише 13 осіб, взагалі не існувало. Тобто Всеукраїнський перепис населення 2001 року проводився на основі методології Всесоюзного перепису 1989 року у визначенні етнічного складу населення України. Однак, на відміну від перепису 1989 року, публікація матеріалів перепису 2001 року щодо

етнічного складу населення була більш повною.

На динаміку чисельності населення України за 1989–2001 рр. впливали рівень народжуваності та смертності, а також міграції. З 1991 року в Україні розгорнулися депопуляційні процеси. Демографічну кризу в Україні загострила і масова трудова міграція, що особливо активно посилювалася з другої половини 90-х років XX ст. У пошуках заробітків із України мігрують насамперед соціально активні та мобільні представники працездатного віку. За підрахунками науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, «прямі міграційні втрати України за період із початку 1994 року до кінця 2001 року помітно перевищили 1 млн. осіб» [19, с. 7]. На жаль, масова міграція українців за кордон продовжується і донині, а її масштаби стали ще більшими.

Проте зміни етнічної структури населення залежали не лише від міграційних та депопуляційних процесів. Вона змінювалася також і під впливом процесів етнічної асиміляції, тобто зміни етнічної самоідентифікації представників окремих етносів. За визначенням українського етносоціолога В. Євтуха, «етнонаціональна структура – різновид соціальної структури, функціонально та ієрархічно організована множина спільнот і груп, об'єднаних насамперед етнічною ознакою» [7, с. 4]. Абсолютну більшість серед усього населення України складали українці. До складу населення України входять також і представники інших етнічних груп. Але не всі з них можна віднести до етнічних меншин. Для визначення статусу малочисельних етнічних груп підходить термін «представники окремих

етносів», запропонований В. Євтухом [7, с. 6], чи, можливо, навіть точніше – «поодинокі представники окремих етносів».

За міжнародно визнаним визначенням поняття «етнічна меншина» Ф. Капоторті: «група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням чи то своєю національністю, чи то своєю мовою, чи то своєю релігією; за своєю чисельністю поступається основній групі населення; не займає домінантної позиції в країні; демонструє бажання зберегти свою самобутність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; не складається з недавніх іммігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання (як правило громадяни цієї країни)» [7, с. 5]. Тому найважливішими критеріями визначення статусу етнічної меншини можуть бути насамперед чисельність, що впливає на можливість самовідтворення у межах власного етнічного середовища, та час перебування на території України, тобто рівень укоріненості. З цих міркувань малочисельні представники окремих етносів, а також мігранти, незважаючи на їхню чисельність, до етнічних меншин не належать. Позитивний вплив на збереження власної ідентичності для меншин має компактний тип розселення, що сприяє збереженню оптимальної вікової структури і, відповідно, домінуванню моноетнічних (ендогамних) шлюбів. Навпаки, дисперсний тип розселення призводить до розповсюдження міжетнічних (екзогамних) шлюбів і, як наслідок цього, обмежує перспективи відтворення у власному етнічному середовищі, тобто сприяє мовній та етнічній асиміляції.

Загальна чисельність населення України зменшилася з 51 452 034 особи

у 1989 році до 48 240 902 осіб у 2001 році, тобто на 6,24% (3 211 132 особи). За цей же час спостерігався, хоча й незначний, приріст числа українців – на 0,33% (122 640 осіб), з 37 419 053 особи до 37 541 693 осіб. Варто підкреслити, що скорочення загальної чисельності населення України за 1989–2001 рр. відбулося винятково за рахунок етнічних меншин. Сукупна їхня чисельність скоротилася з 14 032 804 осіб до 10 510 570 осіб, тобто на 25,10% (3 522 234 особи). Протилежні напрями змін чисельності українців (зростання) та етнічних меншин (скорочення) призвели до змін етнічного складу населення України за 1989–2001 рр. Зокрема, рівень частки українців збільшився з 72,73% у 1989 році до 77,82% у 2001 році, тобто на 5,09%. За цей же час частка етнічних меншин зменшилася з 27,27% до 22,18%, ще 0,39 % становила частка тих, хто не вказав своє етнічне походження [20]. Отже, **за 1989–2001 рр. спостерігалася тенденція якраз не до зростання «поліетнічності» населення України, а навпаки, за цей час відбулося зростання етнічної однорідності її населення.**

Зростання чисельності українців за 1989–2001 рр. стало не результатом природного приросту, бо відбувалася депопуляція, а наслідком змін етнічної самоідентифікації частини представників етнічних меншин. За розрахунками українського демографа С. Піскунова, депопуляція серед українців у сільських поселеннях розпочалася ще з 1977 року, а в містах – з 1993 року [21]. Українці склали абсолютну більшість серед населення в усіх областях України, і лише в Криму вони поступалися за чисельністю росіянам. Варто підкреслити, що в 13-ти областях рівень частки українців серед

загальної чисельності населення перевищував 90% [22].

Територіальне походження. За походженням із 131-го етносу України 19 – вихідці з Європи: болгари, угорці, румуни, поляки, греки, німці, словаки, чехи, албанці, у тому числі фактично іноземці: іспанці, фіни, серби, італійці, французи, шведи, голландці, хорвати, австрійці, англійці. 17 етносів походили з Азії і є фактично іноземцями: корейці, араби, в'єтнамці, турки, асирійці, китайці, курди, «народи Індії та Пакистану», «афганці», перси, уйгури, дунгани, халха (монголи), белуджі, японці. До давніх вихідців із Азії належать також і дві етнічні меншини України: євреї та цигани, які через країни Європи потрапили до України. Іноземцями є також і чотири етноси, які походять з Америки: американці (громадяни США), канадці, кубинці та чилійці.

Усі інші 87 етносів походили з території колишнього СРСР. Зокрема, білоруси та молдовани; чотири етноси із країн Балтії: литовці, латиші, естонці та ліві (етнос-релікт); шість етносів із Закавказзя: вірмени, азербайджанці, грузини, абхазі, грузинські євреї та турки-месхетинці, депортовані з Грузії 1944 року до Середньої Азії. Вихідцями із Середньої Азії є сім етносів: узбеки, казахи, таджикі, туркмени, киргизи, каракалпаки та середньоазійські (бухарські) євреї.

Для 68-ми із 131-го етносу, тобто для переважної більшості, історичною Батьківщиною є безпосередньо територія Російської Федерації. Зокрема, росіяни, вісім етносів Поволжя та Уралу: татари, чуваші, мордва, удмурти, башкири, марійці, комі, комі-пермяки, калмики. 23 етноси Північного Кавказу: осетини, лезгини, чеченці, даргинці, аварці, лакці,

табасарани, кумики, удіни, кабардинці, інгуші, ногайці, адигейці, балкарці, черкеси, карачаївці, рутульці, талиші, абазини, агули, цахури, тати, гірські євреї. Половина етносів – вихідців із Російської Федерації (35 із 68) – походили з півночі Європейської Росії, Сибіру та Далекого Сходу: карели, буряти, якути, ненці, хакаси, алтайці, ханти, мансі, тувинці, долгани, чукчі, у тому числі 22 етноси-релікти: ороки, іжорці, нівхи, орочі, вепси, чуванці, саамі, евени, ульчі, коряки, селькупи, негідальці, евенки, нганасани, нанайці, удегейці, кети, шорці, енці, ітельмени, тофалари, юкагири, а також ескімоси та алеути. Проте переважна більшість алеутів мешкають на Алеутських островах (США), а більшість ескімосів – у Канаді та Алясці (США).

Абсолютна більшість етносів-реліктів не мають писемності власною мовою. До того ж ці малочисельні етноси асимільовані за мовою не лише в Україні, але й на власних етнічних землях. До речі, 20 мов цих малочисельних етносів занесені до Червоної книги мов Російської Федерації і належать до категорії тих, що зникають [23, с. 128]. З точки зору етнологічної науки, насамперед російської, дослідження етносів-реліктів має важливе значення. Але який стосунок мають поодинокі їхні представники до етнічного складу населення України? Жодного! Тобто абсолютна більшість етносів, перерахованих у матеріалах Всеукраїнського перепису населення, походили з інших країн, насамперед із території Російської Федерації. При цьому 49 із них мають власну державність, а 44 – автономію за межами України. За терміном перебування в Україні більшість серед етносів – вихідців із території колишнього СРСР – складають мігранти радянських

часів. Серед етносів, які походили з Азії, переважали мігранти останніх двох десятиліть. Значну частину з них складають іноземці, що не мають жодного стосунку до етнічного складу населення України.

На теренах сучасної України, крім українців, відбувся етногенез ще трьох етносів: кримських татар, караїмів та кримчаків, і вони не мають державних утворень за межами України. Чисельність караїмів та кримчаків (кримських євреїв), яких варто визнати етносамі-реліктами, залишається досить незначною і складала в 2001 році, відповідно, 1196 осіб та 406 осіб, абсолютна більшість серед них розселені дисперсно в Криму [22]. Досить загрозливим для караїмів та кримчаків є високий ступінь їхньої мовної асиміляції (російщення) в умовах дисперсного типу розселення.

Отже, із 17-ти етнічних меншин лише для кримських татар територія України є історичною Батьківщиною. Шість меншин походять із країн, які безпосередньо межують з Україною: росіяни, білоруси, молдовани, угорці, румуни та поляки. До того ж чотири із них мали ще в ХХ ст. статус домінантної меншини: угорці – на Закарпатті, румуни – на Буковині та в Придунав'ї, поляки – в Галичині та на Волині, а росіяни – на всій території України до 1991 року.

Термін перебування на теренах України. За часом перебування на території України етнічні меншини істотно відрізняються. Український науковець В. Крисаченко запропонував розподілити етнічні меншини України на дві частини: історичні та новітні. Критерієм такого поділу став термін перебування меншин на теренах України: не менше 200–250 років. За його визначенням, «протягом 8–10 поколінь, життя яких

протікає на одній і тій же географічній території, формуються деякі спільні для всієї етнічної групи адаптивні (генетичні), діяльнісні (спосіб господарювання), культурні та ментальні ознаки» [24, с. 190].

Беззаперечно до традиційних (історичних) меншин належать кримські татари, молдовани, румуни, болгари, угорці, поляки, євреї, греки, цигани, німці та гагаузи. Росіяни, білоруси, а також вірмени з формальних ознак належать до традиційних етнічних меншин, бо були представлені на території України раніше ХХ ст. Однак абсолютну більшість серед кожної із цих трьох меншин становлять мігранти та їхні нащадки у першому поколінні. Тобто за часом перебування на теренах України значна частина росіян, а також абсолютна більшість білорусів та вірмен є фактично представниками новітніх меншин. Зокрема, за переписом населення 2001 року лише 59,55% росіян та 25,77% білорусів народилися в Україні [25]. Переважно з мігрантів складаються також ще три етноси – азербайджанці, грузини та татари. Для переважної більшості мігрантів історичною батьківщиною залишається країна, звідки вони походять. Інтегруватися повністю в нове етнічне середовище можуть лише їхні діти, а ще швидше – онуки.

З точки зору адаптації в українське суспільство у досить неоднозначному становищі опинилися ще дві етнічні меншини, депортовані з України за часів сталінського тоталітаризму, насамперед це стосується кримських татар та німців. Майже на 50 років вони опинилися не за своєю волею за межами України. Тому переселення до України лише для старшого покоління, дитинство чи молодість

яких пройшли на її території, стало дійсно поверненням на історичну Батьківщину.

Отже, лише 17 етносів можливо включити до традиційних та новітніх меншин України, що за чисельністю мають сприятливі умови для самовідтворення у власному етнічному середовищі. При цьому лише 11 із них належать до традиційних етнічних меншин, а 6 – до новітніх, бо складаються переважно з мігрантів. Усі інші 114 етносів, за незначним винятком (караїми, кримчаки, чехи, словаки, албанці та шведи), належать до новітніх етносів, які з'явилися в Україні не так давно – лише в ХХ ст., насамперед у другій його половині. Поява переважної більшості етносів цієї групи, більшість серед яких складають мігранти та їхні нащадки у першому поколінні, стала прямим наслідком перебування України у складі СРСР. Виняток складають представники азійських етносів, які опинилися на теренах України за часів незалежності як іноземці. Іноземцями є також і малочисельні представники європейських та американських країн.

Територіальне розміщення в Україні. Важливе значення для оцінки етнічного складу населення має аналіз територіального розміщення меншин в Україні та типу їхнього розселення. Етнічні меншини досить нерівномірно розселені на території України, і навіть у межах окремих областей. За просторовим виміром усі 17 етнічних меншин України є регіональними меншинами. Жодна з них не домінує за чисельністю серед усього населення окремих областей. Росіяни також не мають суцільної етнічної території в Україні. Вони складають абсолютну більшість серед міського населення Криму, а також у шести

містах обласного підпорядкування в Донбасі і лише в трьох прикордонних районах: Краснодонському та Станично-Луганському Луганської області та Путивльському Сумської області, однак серед усього населення міста Путивля більшість складають українці. До речі, у прикордонних районах Росії ще в 20-х роках ХХ ст. українці складали більшість серед усього населення (Стародубщина, Північна Слобожанщина, Західна Донщина, а також Кубань).

Варто підкреслити, що переважна більшість росіян зосереджена не в прикордонних районах, а в містах в глибині України, де вони не складають абсолютної більшості, в оточенні українського населення прилеглих сільських округ. Територіальне розміщення росіян у Криму також не має ознак суцільних етнічних земель. Вони складають абсолютну більшість лише серед населення Севастополя та міського населення АР Крим. Серед сільського населення цієї автономії росіяни становлять відносну більшість. Із чотирнадцяти районів АР Крим абсолютну більшість росіяни складають лише в п'яти.

Територіальне розміщення росіян в Україні досить нерівномірне. У 2001 році майже дві третини їхньої загальної чисельності припадало лише на чотири області (Донецьку, Луганську, Одеську, Харківську) та Крим (АР Крим і Севастополь). Розселення росіян у більшості областей України належить до дисперсного типу. Лише в окремих містах і районах Криму, а також в окремих місцевостях Донбасу зберігався малокомпактний тип їхнього територіального розміщення.

Поміж інших 16-ти етнічних меншин України 4 (угорці, румуни, молдовани та болгари) мають ареали компактного

розселення в одній із областей, однак не на всій території цих областей, а лише в окремих районах, де вони домінували серед загальної чисельності населення. Зокрема, угорці складали абсолютну більшість серед усього населення Берегівського району – 76,14% (41 163 особи із 54 062 осіб) та відносну більшість у місті Береговому – 49,06% (12 785 осіб із 26 554 осіб). Однак серед загальної чисельності населення Закарпатської області частка угорців досягала лише 12,08% (151 516 осіб із 1 254 614 осіб). Частка області становила 96,78% (151 316 осіб із 156 566 осіб) серед загального числа угорців в Україні [22]. Закарпаття, а точніше, лише його південно-західні райони, слугувало основним осередком територіального розміщення угорців в Україні.

Румуни домінували за чисельністю лише в Герцаївському районі Чернівецької області – 91,45% (29 554 особи із 32 316 осіб). При цьому серед загальної чисельності населення Чернівецької області їхня частка складала лише 12,46% (114 555 осіб із 919 028 осіб). Частка області серед загальної чисельності румунів в Україні становила 75,87% (114 555 осіб із 150 989 осіб) [22]. Чернівецька область, а точніше, її два південних райони, залишалася основним ареалом територіального розміщення румунів в Україні.

Молдовани складали абсолютну більшість серед усього населення Новоселицького району Чернівецької області – 57,54 % (50 329 осіб із 87 461 особи) та відносну більшість у Ренійському районі Одеської області – 49,01% (19 938 осіб із 40 680 осіб). Однак серед усього населення Чернівецької та Одеської областей частка молдован залишалася незначною та становила, відповідно,

лише 7,31% (67 225 осіб із 919 028 осіб) та 5,04% (123 751 особа із 2 455 666 осіб). Частка Чернівецьчини та Одещини серед загальної чисельності молдован в Україні досягала, відповідно, 25,99% (67 225 осіб) та 47,85% (123 751 особа) із 258 619 осіб [22]. Тобто Чернівецька та Одеська області, а точніше, лише окремі райони цих двох областей, були головним осередком територіального розміщення молдован в Україні.

Болгари становили абсолютну більшість населення Болградського – 60,81% (45 576 осіб із 74 951 особи), а також відносну більшість населення Арцизького – 38,96% (20 161 особа із 51 742 осіб) та Тарутинського – 37,54% (16 958 осіб із 45 169 осіб) районів Одещини. Проте серед загальної чисельності населення цієї області частка болгар складала лише 6,14% (150 683 особи із 2 455 666 осіб). Частка області серед загальної чисельності болгар в Україні досягала 73,66% (150 683 особи із 204 574 осіб) [22]. Тобто Одещина, а точніше, три її південно-західні райони, залишалася основним осередком територіального розміщення болгар в Україні.

Ще три етнічні меншини – кримські татари, греки та гагаузи – хоча і мали ареали малокомпактного типу розселення, однак не домінували за чисельністю в жодному із районів. Кримські татари розселені в усіх 14-ти районах АР Крим: Білогірському – 29,23% (19 425 осіб із 66 458 осіб), Кіровському – 25,54% (14 816 осіб із 58 016 осіб), Сімферопольському – 22,22% (33 161 особа із 149 253 осіб), Советському – 22,21% (8 344 особи із 37 576 осіб), Джанкойському – 21,55% (17 744 особи із 82 328 осіб), Первомайському – 21,53% (8 653 особи із 40 367 осіб), Бахчисарайському – 21,28% (19 695

осіб із 92 542 осіб), Сакському – 17,46% (14 137 осіб із 80 964 осіб), Красноперекоському – 17,20% (5 477 осіб із 31 843 осіб), Красногвардійському – 16,65% (15 619 осіб із 93 782 осіб), Нижньогірському – 16,03% (9 136 осіб із 56 976 осіб), Ленінському – 15,49% (10 784 особи із 69 629 осіб), Роздольненському – 13,34% (4 961 особа із 37 185 осіб) та Чорноморському – 12,67% (4 321 особа із 34 112 осіб). Значно нижчою була частка кримських татар серед усього населення міст автономії. Найбільша за чисельністю громада кримських татар зосереджувалася у Сімферопольському районі (33 161 особа) та в місті Сімферополі (25 005 осіб). Серед загальної чисельності населення АР Крим їхня частка складала 12,03% (243 433 особи із 2 024 056 осіб). Частка АР Крим серед загальної чисельності кримських татар в Україні становила 98,08% (243 433 особи із 248 193 осіб) [22]. Тобто Крим як історична батьківщина кримських татар залишався головним ареалом їхнього територіального розміщення в Україні.

Греки розселені в південних районах Донецької області: Першотравневому – 20,07% (5 882 особи із 29 312 осіб), Володарському – 19,97% (6 223 особи із 31 168 осіб), Великоновосілківському – 19,73% (9 730 осіб із 49 323 осіб), Тельманівському – 17,45% (6 172 особи із 35 365 осіб) та Старобешівському – 13,38% (7 491 особа із 35 952 осіб). Найбільша за чисельністю громада греків у Донеччині зосереджувалася в Маріупольській міськраді – 4,29% (21 923 особи із 510 835 осіб). Серед усього населення області частка греків залишалася досить незначною – 1,61% (77 516 осіб із 4 825 563 осіб). Частка області серед загальної чисельності греків в Україні досягала 84,67% (77 516 осіб із

91 548 осіб) [22]. Тобто Донеччина слугувала основним ареалом територіального розселення греків в Україні.

Гагаузи розселені в південно-західних районах Одеської області: Болградському – 18,69% (14 008 осіб із 74 951 особи), Ренійському – 7,91% (3 216 осіб із 40 680 осіб) та Тарутинському – 6,03% (2 722 особи із 45 169 осіб). Серед усього населення Одеської області їхня частка залишалася досить незначною і становила лише 1,12 % (27 617 осіб із 2 455 666 осіб). Частка області серед загальної чисельності гагаузів в Україні складала 86,51% (27 617 осіб із 31 923 осіб) [22]. Тобто Одещина була головним осередком територіального розміщення гагаузів в Україні. Проте ще більше гагаузів розселені на півдні Молдови, у сусідніх з Одещиною районах.

Поляки розселені дисперсно в Житомирській, Хмельницькій та Львівській областях, де їхня частка серед усього населення становила, відповідно, лише 3,53% (49 046 осіб із 1 389 393 осіб), 1,61% (23 005 осіб із 1 426 649 осіб) та 0,73% (18 948 осіб із 2 605 956 осіб). Татари дисперсно розселені в Донецькій і Луганській областях, а також в АР Крим, євреї – у найбільших містах України: Києві, Дніпропетровську, Одесі та Харкові, цигани – в Закарпатській, Донецькій, Дніпропетровській та Одеській обл., грузини – в Донецькій, Харківській, Запорізькій та Дніпропетровській обл., азербайджанці – в Донецькій, Харківській, Дніпропетровській обл. та АР Крим, німці – в Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській обл. та АР Крим, вірмени – в Донецькій, Харківській, Дніпропетровській, Одеській обл. та АР Крим, білоруси – в Донецькій, Дніпропетровській обл., АР Крим,

Луганській, Харківській обл. та в м. Києві. Однак найвищим залишався рівень частки білорусів серед усього населення у відносних показниках у Рокитнівському районі Рівненської області – 15,53% (8 062 особи із 51 926 осіб) [22].

Переважає більшість кримських татар, угорців, гагаузів, румунів, молдован та болгар мешкали не в містах, а в сільській місцевості. Серед решти дев'яти етнічних меншин переважає міське населення і, відповідно, дисперсний тип розселення, в жодному місті обласного підпорядкування чи районі вони не домінували за чисельністю. Понад 50% чисельності кожної з них припадало на три-шість областей України. Поляки та татари розселені в трьох областях; цигани, євреї, азербайджанці, грузини – в чотирьох; вірмени та німці – в п'яти, білоруси – в шести [22].

Отже, територіальне розміщення всіх 17-ти етнічних меншин було досить нерівномірним. Головним осередком розселення для дев'яти із них стала Донецька область, для семи – Дніпропетровська, Одеська області та АР Крим, для шести – Харківська, для трьох – Запорізька, Закарпатська та Луганська, для двох – м. Київ та Чернівецька область, для однієї – Житомирська, Хмельницька та Львівська. Таким чином, основним ареалом територіального розміщення етнічних меншин в Україні були окремі райони та міста південних та східних областей України, а також західних областей – Чернівецької та Закарпатської. Варто погодитися зі слушним висновком українського етногеографа М. Дністрянского про те, «що Україна за етнотериторіальною структурою населення належить до типу переважно моноетнічних держав, понад 80% території яких – це

ареал розселення одного етносу... а розселення етнічних меншин має переважно малокомпактний та дисперсно-змішаний характер» [22, с. 223].

Чисельність. За чисельністю представники 131 етносу поділяються на дві нерівні групи. 17 із них належать до етнічних меншин України: росіяни, білоруси, молдовани, кримські татари, болгары, угорці, румуни, поляки, євреї, вірмени, греки, татари, цигани, азербайджанці, грузини, німці та гагаузи. Чисельність кожної із них істотно відрізнялася. Серед усіх меншин одна (росіяни) є найбільшою за чисельністю – 8 334 141 особа в 2001 році. Чисельність інших становила: від 31 923 особи у гагаузів до 275 763 особи у білорусів, що складало від 0,07% до 0,57% серед усього населення України [22]. Варто зазначити, що ще століття тому в кордонах сучасної України існували три великі за чисельністю меншини: євреї, росіяни та поляки. За підрахунками українського етнологу В. Наулка, наприкінці XIX ст. за чисельністю в Україні росіяни навіть поступалися євреям, відповідно, 2 401,0 тис. осіб та 2 615,3 тис. осіб [13, с. 48]. Політичні катаклізми XX ст., війни, депортації, міграції та асиміляційні процеси призвели до перетворення євреїв, поляків, а також німців із численних етнічних меншин, які мали ареали компактного розміщення в Україні, на меншини із переважно дисперсним типом розселення.

Нині найбільшою за чисельністю етнічною меншиною в Україні є росіяни. Однак їхня чисельність скоротилася з 11 355 582 осіб у 1989 році до 8 334 141 особи в 2001 році, тобто на 26,61% (3 021 441 особу). Тобто за рахунок росіян скоротилася як сукупна чисельність етнічних меншин України – 85,78%

(3 021 441 особа із 3 333 772 осіб), так і всього її населення – 94,09% (3 021 441 особа із 3 211 132 осіб). Скорочення сукупної чисельності етнічних меншин за 1989–2001 рр. виявилось навіть більшим, ніж усього населення України внаслідок того, що за цей час спостерігалось незначне зростання чисельності українців – на 0,33% (122 640 осіб), з 37 419 053 осіб до 37 541 693 осіб. У результаті інтенсивного зменшення чисельності росіян знала скорочення і їхня частка серед загальної чисельності населення України: з 22,07% (11 355 582 особи із 51 452 034 осіб) у 1989 році до 17,28% (8 334 141 особа із 48 240 902 осіб) у 2001 році, тобто на 4,79% [20].

Внаслідок того, що сукупна чисельність етнічних меншин в Україні скорочувалася дещо повільніше, ніж чисельність росіян, змінювалася і структура етнічних меншин. Частка росіян становила в 1989 році 80,92% сукупної чисельності етнічних меншин (11 355 582 особи із 14 032 981 особи), а в 2001 році – 79,29% (8 334 141 особа із 10 699 209 осіб) [20]. Варто підкреслити, що, незважаючи на це скорочення, чотири з п'яти представників етнічних меншин України були росіянами за етнічним походженням. Тобто між росіянами та етнічними меншинами, крім росіян, в Україні спостерігалось таке ж співвідношення за чисельністю, як і між українцями та етнічними меншинами: чотири до одного.

Інтенсивне скорочення чисельності росіян в Україні за досить короткий термін спричинено декількома чинниками: по-перше, демографічними процесами з 1992 року, в результаті зменшення рівня народжуваності та збільшення коефіцієнта смертності [21, с. 264]. По-друге, обмеження масової міграції росіян в

Україну і часткове переселення частини їх на історичну батьківщину, особливо на початку 90-х років ХХ ст. в умовах загострення соціально-економічної кризи. І третій, головний, чинник: серед росіян значне розповсюдження мали не лише ендогамні (моноетнічні), але й екзогамні (міжетнічні) родини. У результаті відродження української державності етнічні процеси набули природного характеру, коли корінна етнічна більшість асимілює зайшла етнічну меншість, насамперед через міжетнічні шлюби. Народжені в таких шлюбах діти переважно визначають власну етнічну ідентичність на користь домінуючої більшості. Частина росіян, які мали змішане етнічне походження, тобто були народжені в українсько-російських родин, у 2001 році визнали свою належність до українців, що означало зміну їхньої етнічної самоідентифікації. Тому і загальна чисельність українців за 1989–2001 рр. збільшилася винятково за рахунок російськомовних українців. Визнати українське етнічне походження значно простіше, ніж за своїти втрачену раніше рідну мову.

Навпаки, впродовж 1959–1989 рр., за підрахунками українського демографа О. Хомри, за рахунок міграцій та асиміляції чисельність росіян в Україні зросла на 2 230,3 тис. осіб, а чисельність українців зменшилася на 1 297,8 тис. осіб [26, с. 33]. Тобто вплив асиміляційних та міграційних процесів на зміни чисельності українців та росіян відрізнявся за радянських часів та в добу незалежності України. Ці відмінності спричинені зміною статусних позицій українців та росіян в Україні в умовах відродження української державності, не формальної, як за часів УРСР, а реальної. **Однак на Донбасі та в Криму, на жаль, і донині**

зберігаються інерційні впливи етновних процесів радянської доби.

За визначенням американського дослідника Р. Скемергона, домінантне становище в суспільстві може займати як більшість, так і меншість. В умовах бездержавності домінантною може бути «група меншості», більшість займає підпорядковане становище, тобто є «масовим етносом» [27, с. 456–457]. До здобуття Україною незалежності українці залишалися «масовим етносом» чи «підпорядкованою більшістю», а росіяни мали статус домінантної меншості. Безпосереднім проявом такого становища було те, що росіяни в Україні не зазнавали мовної та етнічної асиміляції, і навпаки, українці, хоча й склали абсолютну більшість, асимілювалися. У мовному середовищі інших етносів в Україні переважали процеси мовного зросійщення, а не мовної українізації, що безпосередньо свідчить про домінантне становище росіян та російської мови. Інерційний вплив етновних процесів радянських часів зберігається і донині вже у незалежній Україні, насамперед в урбаністичному середовищі її східних та південних областей.

Крім того, варто підкреслити, що до 1991 року переважна більшість росіян не відчували себе етнічною меншиною і в дійсності стали нею лише після здобуття незалежності України. З цих міркувань росіяни в Україні є фактично меншиною в першому поколінні, насамперед з точки зору самоусвідомлення ними свого меншинного статусу. Для значної частини росіян, насамперед у містах східних та південних областей, до цього часу важко визнати своє становище як етнічної меншини. Тобто, як це не здається парадоксальним на перший погляд, найбільша за

чисельністю етнічна меншина в Україні є не історичною, а якраз новітньою. Головна її відмінність від інших новітніх меншин полягає не лише в чисельності, але і в збереженні домінантного становища в урбаністичному середовищі Півдня та Сходу як безпосереднього наслідку етновних процесів доби бездержавності.

Сукупна чисельність представників інших 130 етносів також зменшилася з 2 677 222 осіб у 1989 році до 2 176 429 осіб у 2001 році, тобто на 18,71% (500 793 особи). Скоротився також і рівень їхньої частки серед усього населення України з 5,20% до 4,51%, тобто на 0,79%. За рахунок зменшення рівня частки росіян дещо зросла частка цієї групи населення серед загального числа етнічних меншин: із 19,08% до 20,71%, тобто на 1,63% [20]. Варто підкреслити, що в 2001 році серед сукупної чисельності етнічних меншин, окрім росіян (представники 130 етносів) – більше половини (52,19%) припадало лише на п'ять меншин: білорусів, молдован, кримських татар, болгар та угорців [22].

Упродовж 1989–2001 рр. спостерігалося зростання чисельності п'яти етнічних меншин із 17-ти. Найбільш істотно (вп'ятеро) зросла чисельність кримських татар – на 430,24% (201 386 осіб), із 46 807 осіб до 248 193 осіб. Майже подвоїлася чисельність вірмен – на 84,30% (45 694 особи), з 54 200 осіб до 99 894 осіб. Помітно збільшилася також і чисельність грузинів – на 45,28% (10 659 осіб), із 23 540 осіб до 34 199 осіб, та азербайджанців – на 22,23% (8 215 осіб), із 36 961 особи до 45 176 осіб [22]. Приріст чисельності всіх цих чотирьох меншин став результатом масових міграцій на терени України. Кримські татари наприкінці 80-х років ХХ ст. розпочали повертатися до Криму.

Масове переселення вірмен, грузинів та азербайджанців спричинене міжетнічними конфліктами в Закавказзі в 90-х роках ХХ ст. Внаслідок зміни етнічної самоідентифікації частини молдован, насамперед на Буковині, збільшилася також і чисельність румунів на 11,99% (16 164 особи), з 134 825 осіб до 150 989 осіб [20].

Серед інших 11-ти меншин, чисельність яких зазнала істотного скорочення за 1989–2001 рр., перше місце посідали євреї. Їхня кількість зменшилася майже вп'ятеро – з 486 326 осіб до 103 591 особи, тобто на 78,70% (382 735 осіб). Скорочення числа євреїв в абсолютних показниках було навіть більшим, ніж усіх етнічних меншин, окрім росіян, разом узятих. І якщо в 1989 році за чисельністю євреї були другими серед усіх етнічних меншин (після росіян), то в 2001 році – вже дев'ятими. Ці зміни стали результатом масової міграції євреїв на історичну батьківщину, а також до США та Німеччини, особливо на початку 90-х років ХХ ст. Міграційні процеси вплинули й на зменшення чисельності німців на 9,64% (3 650 осіб), із 37 849 осіб до 33 302 осіб, та греків – на 7,15% (7 046 осіб), із 98 594 осіб до 91 548 осіб [20].

Переважно в результаті етнічної асиміляції зазнала істотного скорочення чисельність білорусів на 37,33% (164 282 особи), із 440 045 осіб до 275 763 осіб, поляків – на 34,34% (75 049 осіб), із 219 179 осіб до 144 130 осіб, молдован – на 20,31% (65 906 осіб), із 324 525 осіб до 258 619 осіб, болгар – на 12,50% (29 226 осіб), із 233 800 осіб до 204 574 осіб. Помітно зменшилася також і чисельність татар – на 15,62% (13 571 особу), з 86 875 осіб до 73 304 осіб. Незначного скорочення зазнала за цей час і чисельність

угорців – на 4,01% (6 545 осіб), із 163 111 осіб до 156 565 осіб. Чисельність ще двох етнічних меншин – циган (ромів) та гагаузів – за 1989–2001 рр. фактично не змінилася, скорочення перших складало 0,69% (330 осіб), із 47 917 осіб до 47 587 осіб, а других – 0,14% (44 особи), з 31 967 осіб до 31 923 осіб [20].

При цьому серед усього населення України частка білорусів, найбільшою за чисельністю після росіян етнічної меншини, становила в 2001 році лише 0,57%. Ще нижчим був рівень часток інших 15-ти меншин: молдован – 0,54%, кримських татар – 0,51%, болгар – 0,42%, угорців – 0,32%, румунів – 0,31%, поляків – 0,30%, євреїв – 0,21%, вірмен – 0,21%, греків – 0,20%, татар – 0,15%, циган – 0,10%, азербайджанців – 0,09%, грузинів – 0,07%, німців – 0,07%, гагаузів – 0,07% [22].

За чисельністю представників інших 114-ти етносів варто поділити на дві окремі групи. Слід підкреслити, що частка всіх разом узятих цих етносів серед загальної чисельності населення України в 2001 році складала лише 0,37%. До першої групи належать етноси, чисельність яких перевищувала 1 тис. осіб (36 етносів). Ця група складалася з двох підгруп. До першої підгрупи входять 11 етносів із чисельністю від 5 до 12 тис. осіб: корейці – 12 711 осіб, узбеки – 12 353 особи, чуваші – 10 593 особи, мордва – 9 331 особа, турки – 8 844 особи, литовці – 7 207 осіб, араби – 6 575 осіб, словаки – 6 397 осіб, чехи – 5 917 осіб, казахи – 5 526 осіб, латиші – 5 079 осіб. До другої підгрупи належать 25 етносів із чисельністю від 1 тис. до 5 тис. осіб: осетини – 4 834 особи, удмурти – 4 712 осіб, лезгини – 4 349 осіб, таджики – 4 255 осіб, башкири – 4 253 особи, марійці – 4 130

осіб, в'єтнамці – 3 850 осіб, туркмени – 3 709 осіб, албанці – 3 308 осіб, ассирійці – 3 143 особи, чеченці – 2 877 осіб, естонці – 2 868 осіб, китайці – 2 213 осіб, курди – 2 088 осіб, даргинці – 1 610 осіб, комі – 1 545 осіб, карели – 1 522 особи, аварці – 1 496 осіб, «народи Індії та Пакистану» – 1 483 особи, абхази – 1 458 осіб, караїми – 1 196 осіб, комі-пермяки – 1 165 осіб, киргизи – 1 128 осіб, лакці – 1 019 осіб та «афганці» – 1 008 осіб [22].

Поміж 36-ти етносів першої групи 8 були представниками титульних етносів колишніх союзних республік, 15 – автономних республік і переважно мігрантами радянських часів, 9 – мігранти з Азії останніх двох десятиліть. Чотири етноси були розселені на теренах України ще до ХХ ст.: словаки – в Закарпатті, чехи – на Волині, караїми – в Криму та албанці – в Болградському районі Одещини. За 1989–2001 рр. зменшилася чисельність 23-х етносів – переважно вихідців з пострадянського простору: узбеків, чувашів, мордві, литовців, казахів, латишів, осетинів, удмуртів, лезгинів, таджиків, башкирів, марійців, естонців, комі, карелів, аварців, комі-пермяків, киргизів, лакців, а також словаків, чехів, албанців та караїмів [20].

Навпаки, збільшилася чисельність за рахунок міграцій представників азійських етносів та вихідців із Кавказу. Так, чисельність турків зростає за цей час у 33 рази, курдів та «народів Індії та Пакистану» – майже удев'ятеро, в'єтнамців – увосьмеро, арабів – уп'ятеро, китайців та «афганців» – утричі [20]. Однак приріст в абсолютних показниках залишався досить незначним. Усі етноси, що входили до складу цих груп, не мали ареалів компактного територіального розміщення, а

розселені дисперсно переважно в містах Півдня та Сходу. Лише серед чехів, словаків та албанців переважало сільське населення.

До другої групи входили представники інших 78-ми етносів, чисельність кожного з яких не досягала й 1 тис. осіб. Частка цієї групи (78 етносів) становила серед загальної чисельності населення України в 2001 році лише 0,17%. Цю групу етносів за чисельністю варто поділити на три підгрупи. До першої підгрупи входили представники 21-го етносу з чисельністю від 300 до 1000 осіб: табасарани, іспанці, ороки, іжорці, фіни, кумики, американці, серби, удіни, нівхи, кабардинці, інгуші, італійці, перси, кримчаки, буряти, ногайці, адигейці, турки-месхетинці, калмики та якути. Другу підгрупу склали представники 29-ти етносів з чисельністю від 100 до 300 осіб: орочі, вепси, кубинці, французи, ліви, чуванці, ненці, балкарці, черкеси, уйгури, карачаївці, шведи, гірські євреї, хакаси, ескімоси, голландці, рутульці, саами, дунгани, талиші, абазини, хорвати, каракалпаки, австрійці, англійці, агули, грузинські євреї, евени та халха. До складу третьої підгрупи належали поодинокі представники інших 28-ми етносів із чисельністю менше ніж 100 осіб кожен: ханти, цахури, алтайці, ульчі, коряки, тати, селькупи, негідальці, канадці, в тому числі 19 – менше 50 осіб: евенки (48), нганасани (44), японці (44), мансі (43), тувинці (43), нанайці (42), удегейці (42), кети (37), шорці (33), белуджі (31), чукчі (30), долгани (26), енці (26), ітельмени (18), тофалари (18), середньоазійські євреї (13), чилійці (13), юкагири (12) та алеути (6) [22].

Друга група (78 етносів) складалася з окремих представників етносів,

розселених дисперсно серед міського населення, переважно з мігрантів, за винятком кримчаків. До складу цієї групи, найбільшої за кількістю найменувань етносів, входили представники автономних утворень РФ, етноси-релікти Сибіру та Далекого Сходу, іноземці – вихідці з країн Європи, Азії та Америки, а також етнографічні групи євреїв.

Аналіз статистичних матеріалів переписів населення засвідчує, що за 1989–2001 рр. із 131-го етносу зменшилася чисельність 63-х, а зросла 64-х. Найменування ще чотирьох етносів були відсутні в переписі населення України 1989 року [20]. Спостерігалася і така закономірність: скоротилася чисельність представників титульних етносів союзних та автономних республік колишнього СРСР, за винятком вихідців із Кавказу. Водночас зросла чисельність представників далекого зарубіжжя, фактично іноземців.

Отже, протягом 1989–2001 рр. відбулися значні зміни в етнічному складі населення України. За цей час зросла чисельність та частка українців серед загальної чисельності населення України. Тобто спостерігалася тенденція до зростання етнічної однорідності, а не «поліетнічності» населення України. Це зростання стало наслідком змін етнічної самоідентифікації частини меншин та представників окремих етносів. Тому скорочення загальної чисельності населення України відбулося за рахунок меншин, сукупна чисельність яких зменшилася на 25%. Досить істотного скорочення зазнала найбільша за чисельністю етнічна меншина України – росіяни. Етноси України за чисельністю поділяються на дві групи: 17 етнічних меншин та 114 груп представників

окремих етносів, переважна частина яких є мігрантами радянської доби та їхніми нащадками у першому поколінні. До того ж частка всіх цих 114-ти етносів серед загальної чисельності населення України в 2001 році складала лише 0,37% [22].

Таким чином, враховуючи чисельність та територіальне розміщення українців, а також тип розселення, походження та термін перебування етнічних меншин та представників окремих етносів, цілковито відсутні підстави для визначення України як поліетнічної держави. Поліетнічний склад населення мають лише Крим та окремі райони Донбасу, Одеської, Закарпатської, Чернівецької областей. Тому міф «про поліетнічність» населення не відповідає реаліям етнічних процесів в Україні. Зарахування до складу етнічних меншин декількох десятків найменувань поодиноких представників етносів-реліктів та іноземців, які волею долі опинилися в Україні як мігранти, з наукової точки зору є некоректним. Спекуляції навколо «поліетнічності» є нічим іншим, як свідомим фальшуванням етнічного складу населення. Об'єктивні знання про розподіл населення України за етнічними ознаками дають можливість подолати стереотипи чужинницької пропаганди та сприятимуть подальшій консолідації українства.

На відміну від України визначальною ознакою етнічного складу сучасної Російської Федерації, як до цього СРСР та Російської імперії, залишається поліетнічність. Ця поліетнічність стала безпосереднім результатом багатовікової російської імперської політики, спрямованої на завоювання чужих територій та підкорення чужих народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Держкомстат України, 2003. – 246 с.
2. Национальный состав населения СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. – М.: Статистика, 1991. – 156 с.
3. Національний склад населення України. – Ч. 1 (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К.: Мінстат України, 1991. – 219 с.
4. Борисенко В. К. Етнічний склад населення України / В.К. Борисенко // Українська етнологія / За ред. В. К. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – С. 60–69.
5. Борисенко В. К. Міф про поліетнічність України / В. К. Борисенко // Пам'ять століть. – 2002. – № 2. – С. 3–7.
6. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М. С. Дністрянський. – Львів: Літопис, 2006. – 490 с.
7. Євтух В. Б. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с.
8. Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри / В. С. Крисаченко. – К.: НІСД, 2005. – 368 с.
9. Лозинський Р. М. Мовна ситуація в Україні (суспільно-географічний погляд) / Р. М. Лозинський. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 503 с.
10. Масенко Л.Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л.Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМА», 2004. – 163 с.
11. Масенко Л.Т. Суржик: між мовою і язиком / Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМА», 2011. – 135 с.
12. Наулко В.І. Хто і відколи живе в Україні / В. І. Наулко. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.
13. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін.; за ред. В. І. Наулка. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 423 с.
14. Огульчанський Ю. А. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми / Ю. А. Огульчанський. – К.: Вид. дім «КМА», 2006. – 68 с.
15. Панасюк Л.В. Білінгвізм в соціально-політичному житті України / Л. В. Панасюк. – К.: ВАДЕКС, 2013. – 270 с.
16. Романцов В.О. Український етнос: на одвічних землях / В. О. Романцов. – К.: Видво ім. О. Теліги, 2004. – 200 с.
17. Радевич-Винницький Я.К. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання / Я. К. Радевич-Винницький. – К.–Дрогобич: Посвіт, 2011. – 592 с.
18. Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К.: Спалах, 2004. – 272 с.
19. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / За ред. С. І. Пирожкова. – К.: Держкомстат України, 2003. – 230 с.
20. Розрахунки за статистичними матеріалами переписів населення 1989 та 2001 рр.
21. Піскунов С. Відтворення населення України: етнічний аспект (демографічний аналіз) / С. Піскунов // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ – Чернівці: КВГІ, 1997. – С. 258–265.
22. Розрахунки за статистичними матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року.
23. Алпатов В. М. 150 языков и политика: 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства / В. М. Алпатов. – М., 2000. – 224 с.
24. Крисаченко В. С. Етнічна палітра сучасного українського соціуму // Український соціум / Власюк О. С., Крисаченко В. С., Степико М.Т. та ін. / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2005. – 792 с.
25. Розрахунки за даними: Населення України за місцем народження та

громадянством за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – К.: Держкомстат України, 2004. – С. 212.

26. Хомра О. Міграції на Україні: етно-демографічні аспекти / О. Хомра // Вісник АН України. – 1992. – № 2. – С. 28–35.

REFERENCES

1. OSAULENKO, O. (ed.) (2003) *Ethnic Composition of Ukraine's Population and Its Language Characteristics According to the All-Ukrainian Census of 2001*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 246 p. [in Ukr.]
2. *Ethnic Composition of the Soviet Population. According to the All-Soviet Census of 1989* (1991). Moscow: Statistika, 156 p. [in Rus.]
3. *Ethnic Composition of the Ukrainian Population* (1991). Vol. 1. (According to the All-Soviet Census of 1989). Kyiv: Minstat Ukrainy, 219 p. [in Ukr.]
4. BORYSENKO, V. (ed.) (2007) *Ethnic Composition of Ukraine's Population*. In: *Ukrainian Ethnology*. Kyiv: Lybid, pp. 60–69. [in Ukr.]
5. BORYSENKO, V. (2002) Myth about Polyethnic Ukraine. In: *Pamiat stolit.* № 2, pp. 3–7. [in Ukr.]
6. DNISTRIANSKYI, M. (2006) *Ethno-political Geography of Ukraine: Historical, Methodological, and Practical Problems*. Lviv: Litopys, 490 p. [in Ukr.]
7. YEVTUKH, V., TROSHCHYNSKY, V., HALUSHKO, K., CHERNOVA, K. (2004) *Ethno-national Composition of the Ukrainian Society: a Reference Book*. Kyiv: Naukova Dumka, 344 p. [in Ukr.]
8. KRYSAHENKO, V. (2005) *Dynamics of the Population: Populational, Ethnic, and Global Dimensions*. Kyiv: NISD, 368 p. [in Ukr.]
9. LOZYNSKYI, P. (2008) *Language Situation in Ukraine (Social and Geographic Approach)*. Lviv: Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Franka, 503 p. [in Ukr.]
10. MASENKO, L. (2004) *Language and Society: Postcolonial Dimension*. Kyiv: Vydavnychiy dim «KMA», 163 p. [in Ukr.]
11. MASENKO, L. (2011) *Surzhyk: Between Ukrainian and Russian*. Kyiv: Vydavnychiy dim «KMA», 135 p. [in Ukr.]
12. NAULKO, V. (1998) *Who and How Long Has Inhabited Ukraine*. Kyiv: Holovna spetsializovana redaktsiia literatury movamy natsionalnykh menshyn Ukrainy, 80 p. [in Ukr.]
13. BERENSHTEIN, O., ZINEVYCH, N., ZINYCH, V., NAULKO, V. (ed.) (2001) *Ethno-National Processes in Ukraine: History and Modernity*. Kyiv: Holovna spetsializovana redaktsiia literatury movamy natsionalnykh menshyn Ukrainy, 423 p. [in Ukr.]
14. OHULCHANSKYI, Yu. (2006) *Ethnic Composition of Ukrainian Society: Imaginary and Real Problems*. Kyiv: Vydavnychiy dim «KMA», 68 p. [in Ukr.]
15. PANASYUK, L. (2013) *Bilingualism in Social and Political Life of Ukraine*. Kyiv: VADEKS, 270 p. [in Ukr.]
16. ROMANTSOV, V. (2004) *Ukrainian Ethnos: on Eternal Lands*. Kyiv: Vydavnytsvo imeni Oleny Telihy, 200 p. [in Ukr.]
17. RADEVYCH-VYNNYTSKYI, Ya. (2004) *Bilingualism in Ukraine: Theory, History, Language Use*. Kyiv – Drohobych: Posvit, 592 p. [in Ukr.]
18. TKACHENKO, O. (2004) *Ukrainian Language and Global Language Life*. Kyiv: Spalakh, 272 p. [in Ukr.]
19. PYROZHKO, S. (ed.) (2003) *Demographic Crisis in Ukraine: Its Reasons and Consequences*. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 230 p. [in Ukr.]
20. *Calculations after the Statistical Materials of the 1989 and 2001 Censuses*. [in Ukr.]
21. PISKUNOV, S. (1997) The Reconstruction of Ukraine's Population: Ethnic Aspect (Demostatic Analysis). In: *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Etnonatsionalny rozvytok v Ukraini ta stan ukrainskoi etnichnosti v diaspori: sutnist, realii konfliktnosti, problemy ta prognosy na porozhi XXI stolittia»* («Ethno-National Development of Ukraine and the State of Ukrainian Ethnicity in Diaspora: Essence,

Realia of Conflicts, Problems and Prognoses on the Threshold of the 21st Century». Conference proceedings) Kyiv – Chernivtsi: KVHI, pp. 258–265. [in Ukr.]

22. *Calculations after the Statistical Materials of the 2001 All-Ukrainian Census*. [in Ukr.]

23. ALPATOV, V. (2000) *150 Languages and Politics: 1917–2000. Sociolinguistic Problems of the USSR and Post-Soviet Space*. Moscow, 224 p. [in Ukr.]

24. KRYSAChENKO, V. (ed.), VLA-SIUk, O., STEPYKO, M. (2005) *Ethnic Palette of the Modern Ukrainian Society*. In: *Ukrainian Society*. Kyiv: NISD, 792 p. [in Ukr.]

25. *Calculations after the Data: Population of Ukraine According to Its Origin and Citizenship. Data of the 2001 All-Ukrainian Census* (2004). Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 212 p. [in Ukr.]

26. KHOMRA, O. (1992) *Migrations in Ukraine: Ethnodemographic Aspects*. In: *Visnyk AN Ukrainy*. № 2. pp. 28–35. [in Ukr.]

V. Skliar

«Polyethnicity» of Ukraine's Population and the Results of the 1989 and 2001 Censuses

Abstract

During 1989–2001 considerable changes in the ethnic composition of Ukraine's population took place. Within this time period, the quantity and part of Ukrainians among the total population of Ukraine have increased. That is, the ethnic homogeneity (but not the «polyethnicity») of Ukraine's population demonstrated the tendency to grow. This growth happened due to changes of ethnic self-identification of some minorities and representatives of separate ethn. Therefore, the reduction of total population of Ukraine took place due to minorities whose total number diminished by 25%. Only 17 ethn can be included in the traditional and newest minorities of Ukraine who, due to their quantity, have favourable terms for revival in their own ethnic environment. Herewith, only 11 of them belong to the traditional ethnic minorities, and 6 – to the newest ones as they consist mainly of migrants. All other 114 ethn, whose total part constituted only 0,37 % of the total population of Ukraine, with an insignificant exception of the Karaites, Krymchaks, Czechs, Slovaks, Albanians, and Swedes belong to the newest ethn who appeared in Ukraine not so long ago – only in the 20th century, particularly in its second half. The appearance of the great majority of ethn of this group, primarily consisting of migrants and their descendants in the first generation, became the direct consequence of Ukraine's inclusion in the USSR. An exception is made by the representatives of Asiatic ethn who found themselves in the territory of independent Ukraine as foreigners. Among foreigners we also find scanty representatives of European and American countries.

Thus, taking into account the quantity and location of Ukrainians as well as the type of their settlement, the origin and the period of stay of ethnic minorities and representatives of separate ethn, the determination of Ukraine as a polyethnic state is absolutely groundless. Therefore, a myth «about the polyethnicity» does not meet the realities of ethnic processes in Ukraine.